

Peklensko nasilje - emocionalnost nasilnosti v »Peklenški pomaranči«

Mitja Muršič¹

»...Kako daleč smo še od tega, da se znanstvenemu mišljenju pridružijo tudi umetnostne moči...«²

F. Nietzsche

Kriminološko pomembne vsebine so v beletristiko zajete od nekdaj. Znanstveni refleksiji se molče ponujajo (žal le izjemoma uslišano) kot izvirna snov z osupljivim spoznavnim potencialom. Polnokrvna sodobna kriminologija je lahko le kriminologija upoštevanja leposlovne literature, tega neizčrpnega znanstvenega vira. Prispevek pokaže uporabnost takšnega pristopa na primeru »raziskovalno oportunistične« obravnave kultnega in kontroverznega dela Peklenska pomaranča, ki ga je spisal Anthony Burgess. Slikovite in nazorne opise o tem, kako nasilni protagonist doživlja situacije, v katerih se vede skrajno nasilno, avtor prispevka abstrahira po načelu kvalitativne metodologije in opozori na pomenljivo emocionalno prežetost vsakršnega medosebnega nasilja pa tudi na vpetost nasilja v specifični (in pogosto nasilni) socialni oz. širši družbeni kontekst. V zagovor nastajajoči (kritični) kriminologiji emocij.

Ključne besede: Peklenska pomaranča, čustva, nasilje, kriminologija emocij

UDK: 316.454.56: 159.942

1 Uvod (h kriminologiji emocij)

Kriminologija je bila donedavna premalo pozorna na čustvenost nasilnih ravnanj in prispevek vsakokratne družbe k nasilnim emocionalnim odzivom. Poudarjanje pomembnosti raziskovanja čustvenosti nasilja je šele pred kratkim dobilo svojo »stanovsko legitimnost« in prodrlo v reprezentančne revije teoretične kriminologije (npr. Katz, 2002; De Haan in Loader, 2002; Barbalet, 2002a; Young, 2003). Spoznanje, da si čustva v kriminološkem raziskovanju in teoretiziranju zaslužijo osrednjo vlogo, pa se vendarle uveljavlja.³ Emocionalno osveščeni kriminologi menijo, da preučevanje čustvenosti pomeni obogatitev kriminološke refleksije in pravzaprav nujni pogoj za celovito razumevanje nasilja (v fenomenološkem in etnološkem smislu). Emocije pa so v kriminologiji še zmeraj premalo vidne, saj jih eksplicitno raziskuje le peščica avtorjev, ki kategorijo emocij s pridom uporabljajo kot obetaven kon-

ceptualni vir razumevanja svojega predmeta raziskovanja in tešenja znanstvene radovednosti.

V literaturi ni zaslediti poimenovanja »kriminologija emocij«. Zavzeti se kaže za uveljavitev tega imena, ki naj označuje kriminologijo upoštevanja emocionalnih razsežnosti kriminološko zanimivih pojavov. De Haan in Loader (2002: 243–245) kriminologe upravičeno napotita k večjemu angažiranju »sociologije emocij« (gre za ustaljeno poimenovanje!), ki ponuja nešteta raziskovalna izhodišča.⁴ Glede na interdisciplinarni značaj kriminologije, ki svoj »predmet« preučuje tudi s sociološke perspektive, je tisti del sociologije emocij, ki obravnava kriminološko tematiko, dejansko kriminologija emocij. Pozorno branje besedil, ki se uvrščajo v reprezentativne zbornike sociologije emocij,⁵ sicer pokaže, da avtorji večinoma ne naslavljajo kriminoloških tem, vendar pa so njihove ugotovitve in implikacije uporabne za kriminologijo emocij *in statu nascendi*.

Young, eden znanih utemeljiteljev kritične kriminologije, želi v zadnjih letih uveljaviti »kulturno kriminologijo« oz. »kriminologijo transgresije« (ki temelji na ideji, da skuša

¹ Mitja Muršič, univ. dipl. socialni pedagog, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana. Članek je plod avtorjevega sodelovanja pri raziskovalnem projektu »Zločin in kazen v literaturi« (Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani).

² Citat iz Nietzschejeve knjige Vesela znanost (Slovenska matica, Ljubljana, 2005, str. 131).

³ Med domačimi kriminologi je na pomembnost kriminološkega raziskovanja emocionalnosti opozoril predvsem Kanduč (1999).

⁴ Določene perspektive znotraj sociologije emocij je pri nas predstavila Zdenka Šadl (1999).

⁵ Sociologija emocij je reprezentativno razgrnjena npr. v Kemper (1990), Barbalet (2002b), Turner in Stets (2005).

posameznik s transgresivnim vedenjem – npr. z nasilnim kršenjem norm – preseči neprijetna čustva, ki jih doživlja, oz. doseči prijetno čustveno vznburjenje). Younga zanima predvsem negativni vpliv ekonomske in kulturne globalizacije na čustveno odzivanje in nasilno vedenje ljudi vseh družbenih slojev (po svoje so vsi družbeni razredi ranljivi, ogroženi in prizadeti).⁶ Nasilje je, po njegovi oceni, v sodobni družbi vse bolj ekspresivno in čustveno prežeto. Dodati kaže, da so nedvomno emocionalna tudi tista navidez hladno-preračunljiva instrumentalna vedenja (ki predpostavljajo vsaj željo⁷ kot emocijo *par excellence*). V vsakem primeru pa je treba konkretno nasilno ravnanje preučevati ob upoštevanju (tudi najširšega družbenega) konteksta oz. posameznikove vpetosti v okoliščine, ki spodbujajo njegove nasilne čustvene odzive (Young 2003, str. 389–408).

Katz (1988) je med prvimi opozoril na čutnost, čustvenost, mikavnost, atraktivnost nasilja. Izpostavil je dotlej zanemarjeno eksistencialno-fenomenološko ospredje nasilja, zadržan pa je do raziskovanja strukturnega ozadja (konteksta) nasilja, saj nasprotuje strukturno-determinističnim pojmovanjem. Young (2003) pa vztraja pri strukturnem uokvirjanju nasilja in poudarja, da se družbene okoliščine, emocije in (nasilno) vedenje vzajemno oblikujejo. Zanj bistvena pojasnjevalna spremenljivka je posameznikova *kulturna* vključenost ob hkratni *strukturni* izključenosti (oziroma ob – v najboljšem primeru – takšni strukturni vključenosti, ki je negotova, ki ogroža stabilnost posameznikove identitete in ki ga sili k vsakdanjemu odrekanju in samoomejevanju). To Youngovo poanto lahko na kratko pojasnimo na naslednji način. Danes smo – kot uporabniki globalizirane kulture – vsi izpostavljeni istim oglasom, vabilom, simbolom in namigom, kako naj kaj razumemo, kaj naj nam bo pomembno in kako naj se odzivamo. Že v tem smislu smo vsi *kulturno vključeni*. Redki pa so hkrati tudi stabilno in zadovoljno *strukturno vključeni*, kar pomeni, da so jim dolgoročno zagotovljeni viri, ki jim omogočajo polnovredno uresničevanje svojih kulturnih preferenc. Za razliko od teh pa so ostali ljudje bodisi povsem *strukturno izključeni* (zaradi absolutnega pomanjkanja virov) bodisi *nestabilno in frustrirajoče vključeni*, ker je njihov strukturni položaj prekar oz. ker so – glede na vire, moč in vpliv, s katerimi razpolagajo – relativno prikrajšani v primerjavi s privilegiranimi, saj ne morejo uresničevati svojih kulturno navdahnjenih sanj. Ta kombinacija sočasne kulturne integriranosti in strukturne marginaliziranosti (oz. frustrirajoče strukturne integrirano-

sti) naj bi ustvarjala dinamiko, ki poraja intenzivna čustva, iz katerih se napaja nasilno vedenje. Young torej zagovarja kombiniranje Mertonove (1968) teorije družbene anomalije (ki odpira strukturno in kulturno perspektivo) in Katzove (1988) zavezanosti razkrivanju energetske nabite emocionalnosti nasilnega vedenja. Pri Mertonu namreč pogrša ravno to energijo,⁸ pri Katzu pa strukturo, tj. upoštevanje vpliva družbenega konteksta na čustva in nasilje⁹ (Young 2003: 408).

Taki zastavki se zdijo prava usmeritev za razvoj »kriminologije emocij«, ki naj raziskuje, kako značilnosti sodobne globalizirane družbe prispevajo h kriminološko nezaželenemu vedenju ljudi, pa tudi k nezaželenemu čustvenemu odzivanju (formalnemu in neformalnemu) na nasilna in druga emocionalno navdahnjena ravnanja, ki so družbeno nedopustna. Posameznikovo vedenje kaže razlagati predvsem z njegovo (bolj ali manj ozaveščeno) težnjo po doživljanju prijetnih čustev (preko uresničevanja svojih vrednot) oz. s težnjo po izogibanju (preprečevanju, odstranitvi, preseganju, nevtraliziranju) neprijetnih čustev.

2 Upoštevanje leposlovja in oris »Peklenske pomaranče«

V službo nastajajoče kriminologije emocij je treba vzeti (»za nedoločen čas«) tudi preučevanje leposlovnih stvari-tev in tako (do)končno preseči dosedanje kriminološko zapostavljanje književne umetnosti. Milenković (2005, str. 38, 39) ugotavlja, da se kriminologi redko lotevajo preučevanja leposlovja in so zato prikrajšani za pomemben dopolnilni vir kriminološkega znanja in spoznanja.

Beletristika je vselej zrcalila družbeno življenje, kulturo oz. miselnost časa in medsebojna razmerja v skupnosti, zato so literarna dela bogat (kriminološki) vir podatkov o družbi, človeku, njegovih čustvih in vedenju. Raziskovalci literarnih besedil se v večini strinjajo, da književna umetnost oživlja in ustvarja kos življenja, ki je neločljivo prepleten z realnim svetom, iz katerega literati črpajo. V leposlovju je čutiti tudi vplive dognanj različnih znanosti (npr. kriminologije), ki jih umetniki poustvarjajo oz. se nanje odzivajo. Vpliv pa je dvo-

⁶ Tudi položaj tistih, ki so družbeno razmeroma bolje pozicionirani je vse bolj negotov in nestabilen (ekonomsko in ontološko), njihove identitete oz. socialne vloge so ogrožene, vsakdanje življenje pa od njih prav tako zahteva nenehno žrtvovanje in (samo)omejevanje, ugotavlja Young (2003: 389, 390, 405).

⁷ Glej Milivojević 1999: 242–261.

⁸ Da Merton vendarle predpostavlja emocionalno energijo in njen vpliv na vedenje, je razvidno iz njegovega prepričanja, da so čustva – ki so kristalizirana v vrednotah – vir in gibalo človekovega delovanja (Merton 1970: 75, 91).

⁹ Katz pa v svoji fenomenološki drži vendarle ni tako ignorantski do strukturnega konteksta, kot mu to pripisuje Young, kar dokazuje npr. sledeči citat: »S tem, ko [fenomenološko, M.M.] razumevanje kriminalnega doživetja postavljamo kot prioriteto, ne zapuščamo [etiološkega, M.M.] preučevanja povezanosti nasilja z demografskimi in socio-ekonomskimi faktorji.« (Katz 1988: 43).

smeren: »kriminološko« preučevanje odklonskosti (in učinkovanja družbene stvarnosti na posameznika in njegovo vedenje) se je začelo prav v leposlovni literaturi. Romanopisci naj bi imeli pri obravnavi te tematike pred kriminologijo celo določeno prednost, saj jim literarni pristop omogoča iti pod površje in subtilno osvetliti oz. razkriti poteze družbe in značilnosti mišljenja, čustvovanja ter (npr. nasilnega) vedenja njenih pripadnikov (Milenković, 2005, str. 16–33).

Literarno prikazano nasilje redko presega stopnje in oblike nasilja v realnem življenju (Dekleva, 1997). Zdi se malo verjetno, da bi umetnikova imaginacija v zvezi s tematiko nasilja sploh lahko presegla takšno brutalnost dejanskosti, kot jo mnogi v resnici izkušajo. Zato je ustreznejše škandalizirati se nad stvarnostjo, ki jo Burgess naturalistično slika (pod krinko futuristične forme), kot pa nad izbranim literarnim delom, ki ni nastalo v vakuumu, temveč v specifičnem družbenem kontekstu, katerega značilnosti na svojstven način upodablja, zrcali ali vsaj (realistično) anticipira. Peklensko pomarančo sem izbral iz »oportunističnega« razloga. Glede na slikovito, eksplicitno čustveno in družbenokritično vsebino tega umetniško karikiranega (a kot rečeno, ne nerealističnega) dela sem ocenil, da lahko z analizo delov besedil, ki se nanašajo na doživljanje osrednjega nasilnega akterja, nazorno opozorim na zgovorno čustveno prežetost vsakršnega nasilnega vedenja, na vpetost takšnih nasilnih emocionalnih odzivov v specifični družbeni kontekst in na koristnost kriminološkega preučevanja leposlovja.

To kontroveržno satirično delo (po njem je bil leta 1971 posnet film Stanleya Kubricka) opisuje skupino mladih, ki se z izvajanjem posilstev, s sadističnim nasiljem in vandalizmom soočajo z vsakdanjim življenjem v britanski družbi (prizanesljivo predstavljeni kot »negativna utopija«). Avtor je skušal knjigo napisati kot svojevrstno prispodobo in zagovor svobodne volje, ki naj bi posamezniku omogočala, da *izbere* dobro ali slabo. Knjiga sporoča, da je vendarle bolj sprejemljivo razmeroma svobodno izbrati nasilno vedenje, kot pa biti tako programiran, avtomatiziran oz. robotiziran, da si se zmožen vesti le na družbeno sprejemljiv način, ker ti je s totalitarnim »pranjem možganov« vzeta svobodna volja, kršene človekove pravice in dostojanstvo.

Na tem mestu lahko kot referenco uporabimo Nietzscheja, ki ga bom v besedilu še večkrat povzel in citiral, ker se mi zdi vsebinsko umestno in ker smatram, da je ključno prispeval k prelomu tradicionalno negativnega vrednotenja in neupoštevanja čustev kot bistvenih razsežnosti človekovega življenja. Za Nietzscheja je najbolj zoporni tip človeka nesvobodni človek. Strinja se z Wagnerjem, da je svobodnjak lahko dober ali slab, nesvobodnjak pa je sramota narave (Nietzsche 2005b: 114). Nietzschejeva stališča: da se človek more spoštovati in

biti s sabo zadovoljen, mora biti zmožen tudi (ne pa zgolj) zlobe; kdor je s seboj nezadovoljen, je nenehno siljen v maščevanje zaradi tega nezadovoljstva in v sproščanje nejevolje nad drugimi; dobri smo za ceno, da znamo biti tudi zli; zli smo, ker bi sicer ne znali biti dobri. Popolno odrekanje zlu Nietzsche razume kot zanikanje življenja, ki je v svojem bistvu nasilno, ker je življenje »volja do moči«. Obžaluje, da je na poti k »angelstvu« človeku postalo neokusno življenje samo (Nietzsche 1988: 253; 2004b: 173, 204–205; 2005b: 182).

Strinjam se s tezo, da je zmožnost za nasilje pogoj avtonomne zmožnosti za nenasilno vedenje, distanciram pa se od ideje, da se ne smemo v celoti odreči nasilju. Nasilno vedenje (če ga opredelimo kot *nespoštljivo in škodljivo rabo moči*) je zame vrednostno nesprejemljivo (zato zagovarjam prizadevanje za dosledno nasprotovanje in odrekanje nasilju), ne gojim pa nevarnih iluzij, da ga je mogoče povsem izkoreniniti. Takšna *dokončna rešitev* problemov nasilja bi bila mogoča le na račun izničenja posameznikovega dostojanstva in svobodne volje, torej njegove človeškosti.¹⁰ Slednje se je zgodilo v primeru »ultra-nasilnega« mladoletnega protagonista Aleksandra, ki se je spremenil v nenasilno »mehanično pomarančo«, ker so ga *s strani vlade avtorizirani* eksperti »prevzgojili« s skrajno problematično in ostudno nasilno »Ludovikovo metodo« odvrtačne terapije (po načelu negativnega pogojevanja). Ključni moralni poduk obeh umetniških del (knjige in filma) je opozorilo, da so določeni načini ravnanja z ljudmi absolutno nedopustni ne glede na cilj, ki se ga želi doseči. Človeka se enostavno ne sme dehumanizirati (in mu odvzeti relativne svobode izbire med nasilnim in nenasilnim vedenjem), pa čeprav je v ozadju zgolj »čista« želja narediti ga boljšega.¹¹

Tako knjiga kot film sta – ne toliko zaradi svoje nazornosti kot zaradi aktualnih ideoloških in političnih implikacij – pritegnila veliko pozornosti in spodbudila tako ogorčene odzive, ki so terjali cenzuro, kot tudi navdušene reakcije (*s slednjimi se avtor tega prispevka lažje poistoveti*), ki so ju slavile kot vrhunsko umetnost in pomemben družbeni dokument tistega časa. Nekateri so jima očitali, da povečujeta in spodbujata

¹⁰ Avtentično človeško bitje ne more biti popolnoma in vselej nenasilno (enako velja za celotno družbo). To pa ne pomeni, da naj ne stremlje k temu idealu.

¹¹ Kvišku je mogoče spraviti samo take ljudi, s katerimi ne ravnamo z zaničevanjem, opozarja Nietzsche (2004b: 415), ki v moralnem zaničevanju hudodelca vidi večje onečaščenje in poškodbo kot v katerem koli hudodelstvu. S tem se kaže strinjati in si prizadevati zgolj za moralno zaničevanje posameznikovega nedopustnega dejanja, nikoli pa za generalizirano negativno označevanje in sramotenje posameznika kot osebe. Vsakogar je namreč treba – ne glede na zavrženost njegovega ravnanja – obravnavati spoštljivo in mu priznavati, da je subjekt človekovih pravic in dostojanstva (Braithwaite, 1989).

nasilno vedenje, spet drugi pa so ju dojemali kot družbeno subverzivni poklon veličastni mladosti. Ogorčenost različnih varuhov morale kaže razumeti v kontekstu splošnega družbenega »moralnega paničarstva«, ki je bilo (kontrarevolucionarni) odziv na progresivne družbene spremembe 60. let in liberalizacijo umetnosti, pa tudi odziv na krizo avtoritet, na politično upornišvo mladih in na statistično povečevanje zaznanega nasilja v družbi tistega časa. Določene konkretne primere surovega mladostniškega nasilja se je (tudi na kazenskih sodiščih) povezovalo prav z vplivom knjige in filma. Mediji so začeli uporabljati sintagmo »peklenska pomaranča« za označevanje in pojasnjevanje vsakršnega mladostniškega nasilnega vedenja (nekateri pa celo za karakterizacijo celotne britanske družbe). Po prikazu filma se je zadeva prek medijskega senzacionalizma sprevrgla v pravo »Clockwork Orange« histerijo. Anthony Burgess se je postavil v bran filmu z argumentom, da dokazov o tem, da lahko umetniško delo spodbudi antisocialno vedenje, preprosto ni (pred smrtjo v zgodnjih 90. letih je sicer stališče v zvezi z možnostjo kvarnega vpliva umetnosti na vedenje ljudi, presenetljivo, popolnoma spremenil).¹² Kljub podpori izvirnega avtorja je Kubrick po nekaj mesecih prikazovanja – zasičen s pogostostjo in intenzivnostjo sporov, pa tudi osebnih groženj – film umaknil (le) iz britanskih kinematografov in pri prepovedi prikazovanja vztrajal do konca svojega življenja.¹³ Ostal pa je prepričan v pravilnost svojega umetniškega videnja, ki je terjalo slikovito upodobitev brutalnosti protagonistov filma iz njihove subjektivne perspektive (Bugge, 2007).

Bugge (prav tam) v svojem eseju opozarja, da mladi knjige in filma niso dojemali tako, kot jim je to pripisovala zaskrbljena moralna večina. Zanje sta pomenila realističen prikaz sveta, v katerem so že živeli, oz. razkritje, stilizirano povečavo in filmsko upodobitev njihovih lastnih življenj (to je veljalo posebej za mlade iz urbanega delavskega okolja, ki je bilo zaznamovano z bedo, raznovrstnim nasiljem in svojevrstnim etosom mladostniških tolč). Film mladih pravzaprav niti ne bi mogel (tudi če bi v principu imel to moč) zvabiti v svet nasilja, ker je nasilje že bilo del njihovega vsakdana, npr. v obliki ritualiziranega nasilnega vedenja med častilci različnih nogometnih klubov. »Peklensko pomarančo« lahko torej razumemo kot refleksijo (resda umetniško posredovano, a verodostojno, avtentično in še zmeraj aktualno) časa, v katerem je nastala.

Zanimivo je, da so takrat – kot posledica rahljanja konzervativnih umetniških normativov – nastajali in se predvajali še mnogi filmi, ki so še bolj nazorno prikazovali nasilje, in to niti ne na umetniško osmišljen način kot Kubrickov, temveč »larpurlartistično« kot dekontekstualizirano »nasilje zaradi nasilja«. Okrog nobenega od teh filmov pa se ni razvila niti približno takšna histerija kot ob »Peklenski pomaranči«. Očitno je »pomaranča« najbolj dregnila v nevalgične točke tedanje družbe in nastavila ogledalo, ob katerem nihče – ne glede na položaj v družbeni strukturi – ni ostal ravnodušen. Še najmanj pa nosilci politične moči in vpliva.

3 Emocionalnost nasilja v »pomaranči«

V nadaljevanju bom – za ponazoritev izredne emocionalne pestrosti oziroma dinamične živosti, ki spremlja nasilno vedenje – iz literarnega dela »Peklenska pomaranča« (Burgess, [1962] 1974) shematsko prikazal besedilo, ki se nanaša na čustvenost glavnega akterja nasilja (Aleksandra), in posameznim enotam besedila pripisal abstraktnejše pojme.¹⁴ Zaradi prostorske omejenosti (in želje po preglednosti) izjav protagonista ne bom posebej opremljal z opisi interakcijskih kontekstov, v katerih so nastale (v prepričanju, da to ni potrebno in da bo bralec kljub temu dobil sporočilo, ki ga hočem posredovati).

¹² Teza, da nasilje v filmih prispeva k nasilnemu vedenju gledalcev, se v znanstvenih krogih sicer že dolgo smatra za preveč poenostavljeno. Le v izjemno redkih primerih – in ob specifičnih dodatnih pogojih – naj bi prišlo do gledalčevega posnemanja na podlagi poistovetenja z nasilnimi protagonisti (Lukesch 2003, str. 520–521).

¹³ Film se je v Veliki Britaniji spet začel prikazovati šele leta 2000, torej leto po avtorjevi smrti.

¹⁴ V bistvu gre za prvo fazo obdelovanja besedil po principih kvalitativne metodologije (Mesec, 1998).

IZVIRNO BESEDILO	ABSTRAHIRANO BESEDILO
emocionaliziran odnos do drugih, doživljanje soljudi:	
»...da bi premlatili kakšnega starega hropca.«	<i>želja po telesnem nasilju nad nemočno starejšo osebo</i>
»...trapastega in grdega Dima.«	<i>označevanje drugega za neumnega in neestetskega</i>
»...crka od človeka.«	<i>popolno eksistencialno razvrednotenje drugega</i>
»Navadna stara umazana prasica si.«, »Ti siva stara gnida!«.	<i>dehumaniziranje starejše osebe</i>
»... prasec, ki bereš tako umazanijo in pokvarjenost!«	<i>postavljanje sebe v vlogo obsojajočega moralnega apostola</i>
»...potem smo ga še slekli do gat ... imel je dolge gate in Dim se je skoraj do smrti nakrohotal.«	<i>nasilen vdor v intimo drugega in posmehovanje</i>
»...gromozansko velika in debela baba ... kuzla babja.«	<i>razvrednotenje osebe z močnejšo postavo</i>
»Opiral se je na steno tiste bajte in njegove cape so bile en sam gnus od umazanije in prašičerije, vse podrekane in poscane in povaljane v kozlariji in svinjariji.«	<i>dehumaniziranje alkoholizirane osebe</i>
»...je bil gnida, ki me je zmeraj spravil na kozlanje.«	<i>izražanje prezira, gnusa do drugega</i>
»Pridi bliže po šus v imetje, če ga sploh imaš, evnuh prašičji ...!«	<i>izzivanje, razvrednotenje močnatosti drugega</i>
»...preklet umazan, primitiven pesjan!«, »Drek!... je rekel posmehljivo in pljunil na tla. 'En drek od človeka si!«	<i>izražanje skrajnega prezira, gnusa do drugega, posmeha</i>
»... izvržek nemarni!«, »Iztrebiti bi te bilo treba! Tebe in vse tebi podobne!«	<i>izražanje težnje in poziv k fizični eliminaciji drugega in njemu podobnih</i>
»Ubili ga je treba! Umorite ga, prasca!«	<i>maščevalne, sovražne težnje</i>
»Vsi, ki mi hočejo slabo, so moji sovražniki!«	<i>maščevalne, sovražne težnje</i>
»... sem se že lahko videl, kako drvim na svojih misteriozno hitrih in veličastnih nogah in mečkam, peštam, druškam in družgam ksiht celemu stokajočemu in jamrajočemu svetu in ga štiham in šibam s svojo famozno morilsko britvijo!«	<i>fantaziranje o lastni superiornosti, onipotentnosti, grandioznosti, popolno razvrednotenje vseh drugih (ter sveta) in domišljajska totalna destruktivnost</i>
emocionalizirano dojemanje žensk:	
»na joških so imele ... izvezena imena kakšnih frajerčkov, s katerimi so spančkale pred svojim štirinajstim letom ...«, »strgal sem ji cape ...jo filal! ¹⁵ ...«	<i>reduciranje žensk na nemoralni spolni objekt</i>
»bi ... šli z njimi na malo porivancije ...«	<i>opisovanje spolnega akta, ki implicira žensko kot objekt moškega izživljanja</i>
emocionalne posledice zlorabe drog:	
»Čutil sem nože, ki sem jih bil popil v mleku, kako se dvigajo in brusijo v meni in bil sem pripravljen na malo krvavega heca.«	<i>opisovanje telesnih občutkov in naraščajoče težnje po nasilnem vedenju kot posledic zaužite droge</i>
doživljanje nasilja:	
»...bi z naslodo gledali, kako plava v svoji krvi«	<i>fantaziranje o uživanju ob opazovanju nasilno povzročenih telesnih poškodb drugega</i>
»našli smo natanko to, kar smo iskali – malo heca, s katerim bi začeli prijeten večer.«, »Kazalo je na taprav hec.«, »... še več takšnih veselih vragolij.«, »...pričubljena in bogata zabava, kot nalašč za malo pretepanja, maltretiranja, posiljevanja in sploh žive ultraviolenca.«, »Da bi nekako pretolkli tiste tri minute vožnje, smo počeli malo huliganščine.«	<i>dojemanje nasilja kot primernega za zabavo, kratkočasenje in izživljanje nad pripadniki drugega sloja</i>
»...nas, razposajenih otrok.«	<i>dojemanje lastne nasilnosti kot otroško razposajenost, igrivost</i>
»O, treba te je naučiti tudi manir ... malo manire in ponižnosti, stričko!«	<i>izražanje težnje po »prevzgoji«, ponižanju drugega</i>
»...potem pa je pritekla še kri ... kako krasno je bilo!«, »... je spet pritekla kri, lepa, rdeča kri ...«	<i>fascinacija in »estetski« užitek ob krvi drugega</i>
»Priskočili smo in ga fino zadeli z nekoliko ženialnimi brkami ...«, »Potem smo ga še krasno butali in mlatili in se fino krohotali zraven ...«, »Včasih so se bande zbrale, da so se lahko bolj uspešno in krvavo zmasakrirale z drugimi in to so bile res krasne vojne.«, »Gloriazno pošastno sem ga še nabasal v betico ...«	<i>občudovanje lastne »stilizirane« nasilnosti, zabava</i>

¹⁵ V sozvočju s Katzom (Katz, 1988) bi lahko rekli, da ima posilstvo – na katerega se nanaša ta citat – nekakšen vznemirljiv skrunitveni podton, saj gre za poseg v »sveto« intimo druge osebe.

»Dim je spet potegnil najkrajšo. Bil je ves krvav in njegov gvant je bil ena sama svinjska godlja, ostali trije pa smo bili še vsi celi, čisti in hladnokrvni.«	izražanje lastne nedotakljivosti, emocionalne stabilnosti in ravnodušnosti med nasilnim vedenjem
»takrat sem si zaželel malo obdelati Bilija ...«	težnja po nasilju nad drugim
»...res mi je bilo v pravi užitek ... zarežati v njegovo lice ... da se je kri ...ulila ...in se prijazno in tiho zaiskrila v svetlobi ledenih zvezd.«	izražanje sadističnega užitka, estetiziranega odnosa do nasilja nad drugim in do njegovih posledic
»Prav gotovo je zgoraj (v nebesih op.a.) tako kot tle dol: eni z noži štihaajo, drugi so štihnjeni, pa je.«	predstava o univerzalnosti in nujnosti nasilnih odnosov
»...so mi na ušesa prijetno bili njeni kriki groze, agonije in bolečine ...«	prijetni občutki ob bolečini drugega
»v nas je težko kljuval nekakšen besen srd in grenko sovraštvo nas je grizlo, da smo razbili in uničili vse, kar se je dalo ...«	izpostavljanje afekta jeze, sovraštva, njunega telesnega korelata in posledične težnje po totalni destruktiji
»Čutil sem, kako v meni raste bes, delal pa sem se čisto mirnega ...«	opisovanje strateškega prikrivanja svoje naraščajoče emocionalne vzdraženosti
»Če so kakšni človeki dobri, so dobri zato, ker jim je všeč, a ne! ...«	predpostavka o možnosti svobodne odločitve za dobroto
«...In jaz bi jih v njihovih dobrih dejanjih in njihovih čustvih prav nič ne motil. Ravno tako pa je z drugo stranko, ki jaz spadam vanjo ...«	izražanje želje po nevmešavanju ljudi v njegov izbor doživljanja in vedenja
»...Eni imajo svoje jaze, ki so blazno lepi, drugi pa jih imamo, ki so drugačni in na te je Vsevišnji na svojih višavah ravno tako ponosen kot na druge in nad njimi ravno tako šizi od veselja kot nad drugimi ...«	apel k spoštovanju njegove drugačnosti, izražanje prepričanja, da ima blagoslov, odobravanje oz. »mandat« za nasilje od »Absolutnega«
»...Ampak sodnijske zmrde in kakšne ustanove, vlade in preklete šole pa človeški jaz zatirajo in uničujejo. In samo zato ne dopuščajo nobenega zla, ker ne dopuščajo svobodnega jaza! ...«	obsojanje državnih ustanov, ki onemogočajo individualnost, svobodo
»...In, o bratje moji, mar ni naša moderna zgodovina en sam boj korajžnih malih jazov, ki se bijejo proti tem ogromnim mašinam? ...«	izpostavljanje neskončnega boja posameznikov proti nasilnim sodobnim družbenim strukturam
»...In verjemite, da vam govorim popolnoma resno in iz prepričanja, ob tem pa rad priznam, da počnem to, kar počnem, samo zato, ker mi je všeč!«	priznanje avtonomnega izbora nasilnega vedenja zaradi njegove privlačnosti
»...je napisal en star far ... da je hudič tisti, ki je obsedel mlade... Edino ta far je še vedel o čem govori! Torej mi, mladi, nedolžni otroci nismo nič krivi! Fino, fino, fino!«	odobravanje krščanskega pojasnjevanja nasilja mladih z zlobnimi zunanjimi silami
»Ko zaslišim kaj močnega (glasbo op.a.) ...sem pripravljen uporabiti svoje grome in bliske ...«	omenjanje glasbe kot stimulansa za aktivacijo nasilnih potencialov
»...in gledati človeke ... kako brez moči kričijo in se zvirajo in zvijajo v moji haha ogromni moči!«	uživanje v premoči nad šibkimi
»... jih mora pač učiti kruto življenje ... dobili sta dober pouk ...«	premeščanje lastne odgovornosti na abstraktno »življenje« kot krutega učitelja
»...zaloputnil sem za njima ... sem utonil v trden spanec, še vedno vzdihujoč in drgetajoč od nebeško pošastnega veselja in omamnega ugodja.«	prolongirano uživanje v prijetnih emocijah in občutkih kot reakcijah na nasilno situacijo
»Pokazati sem jim hotel, kdo je glavni in kdo ima največ najboljših idej in predlogov.«	težnja pokazati svojo dominantnost, superiornost
»...bo treba staruhi ... dati malo ultravioleto ...«	izražanje normativne nujnosti ekstremnega trpinčenja starejše osebe
»Stari morilec se je izmazal s »Silobran«, kar je bilo čisto pravilno in pošteno.«	opravičevanje nasilja v primeru obrambe pred nasiljem
»Ko sem zagledal rdečo rdečo kri, kako lije lije v tisti rdeči luči in šprica naokrog ter kaplja na tla, se je v meni zganila stara strast in tisti ženični občutki so mi zašibali skozi čreva.«	opisovanje krvi kot spodbude za sprožitev nasilju naklonjenih emocij in spremljajočih prijetnih telesnih občutkov
»Zdi se mi, da bi bilo treba ... malo poplačati stare račune ...«	izražanje normativne nujnosti maščevanja
»sem se takoj bolje počutil, kot da bi se z nečim močnim in dobrim osvežil in pokrepčal in kot da bi čisto nova in frišna kri pljuskala skozi moje boge, zmatrane žile.«	opisovanje aktivacijske, pozitivne funkcije nasilja
»Populil bi vse perje z njega (pisanega pava), da bi ga slišal, kako tuli ko nor. Ker je tako važen!«	Izražanje težnje po nasilnem ponižanju drugega, prepertranega kot nadutega
sprožilec:	
»Uh, to je spet bila reč, ki je ne prenesem ...«	predpostavka o mejah njegove tolerance
»... Vedno me zvije, če vidim koga vsega povaljanega in svinjskega, pokozlanega in našganega, še posebej če je kakšen star krehavt, kot je bil ta.«	izražanje gnusa do »obnemoglih« alkoholiziranih starejših ljudi
»... to me vedno jezi.«	prepričanje, da mu lahko nekaj/nekdo od zunaj povzroči emocijo (jeze)

»...ko sem zaslišal in zagledal njegovo prostaštvo, zašumelo in zabrnelo je v meni in zdelo se mi je, da tonem v vrelo kri.«, »Čisto pošizim, če kdo prekinja ali pa takole komentira ¹⁶ kakšno pevko.«	<i>opisovanje telesnih občutenj in izgube čustvene kontrole kot reakcij na »neprimerno« vedenje drugega</i>
»Muzika me vedno vzpodbode, o bratje moji ...«	<i>izpostavljanje glasbe kot zanesljivega sprožilca nasilja ter specifičnih čustev in občutkov</i>
»... je tulila kot za stavo in solze so ji drle po skremženem ksihtu ... Nehaj že ... zobe ti bom zbil v rit, če ne nehaš!«	<i>izražanje čustvene neobčutljivosti za žalost in bolečino drugega, izsiljevanje prenehanja joka z grožnjo nasilja</i>
opravičevanje:	
»Jaz nisem nič kriv brat ... gospod!«	<i>zanikanje lastne krivde</i>
»Drugi so me zapeljali in prisilili so me!«	<i>sklicevanje na manipulacijo, prisilo s strani drugih</i>
»Kdo pa je začel, madona! Jaz sem prišel šele na konc, benti!«	<i>prepričanje o izključni odgovornosti tistih, ki so nasilje v situaciji začeli</i>
»To je tvoj puter! Ti si se spomnil, da ga dejmo!«	<i>pripisovanje odgovornosti tistemu, ki je dal idejo za nasilje</i>
»Jaz nisem navaden kriminalc, gospod in tudi ne neprijetna drhal! Ostali so lahko navadni kriminalci in neprijetna drhal, saj tudi so! Jaz pa nisem.«	<i>razvrednotenje pajdašev in povzdigovanje sebe</i>

4 Razprava

Nasilno vedenje v najširšem smislu lahko opredelimo kot vsakršno škodoželjno ali brezbržno viktimizacijo sočloveka kot subjekta pravic in temeljnih svoboščin. Takšno vedenje kaže razumeti kot sestavni (a ne nujni) del posameznikovega čustvenega odzivanja v specifičnem strukturnem¹⁷ in (sub)kulturnem¹⁸ družbenem kontekstu. Neposredno (»face to face«) nasilno vedenje človeka do človeka je v principu spodbujeno in prežeto s čustvi. Vselej ima vsaj svojevrstno emocionalno ozadje, ko že nima očitnega čustvenega ospredja. Ne-emocionalnega nasilnega vedenja torej načeloma ni, vendar pa čustvene razsežnosti nasilja (in njihova strukturno-kulturna pogojenost) niso vselej razvidne na prvi pogled.¹⁹ Specifične emocije so v razmerju do nasilja bodisi njegova energetska – motivacijska oz. dispozicijska – spodbuda²⁰ in usmerjevalec

(gre za čustva, kot so npr. dolgčas, frustracija, ljubosumje, zavist, jeza, sovraštvo, prezir, strah, sram, nezaupanje, kljubovanje, čustvo ponižanosti, nesprejetosti, zavrženosti, ponosa, samoprezira, sovraštva do sebe)²¹ bodisi nekaj, kar v nasilnem ravnanju značilno manjka in ga zato tudi omogoča (npr. čustvo sočutja, spoštovanja, ljubezni).

Navedbe iz knjige (in njihovi abstraktniji prikazi) jasno pokažejo »nasilnikov« čustven in izredno naklonjen odnos do nasilnega vedenja oz. zadajanja bolečine.²² Njegovo doživetje in doživljanje nasilja v veliki meri sovпада z nasilju naklonjenimi stališči, ki jih lahko izpeljemo iz uveljavljene lestvice za merjenje odnosa do nasilja (Wetzels, 2001): »Če se hočeš dobro imeti, spada zraven tudi malce nasilja.« (*nasilje kot nujni del zabave*); »Človek mora biti nasilen, da bi ga drugi sploh opazili.« (*nasilje kot nepogrešljivo sredstvo pritegovanja pozornosti*); »Če me nekdo napade, ga udarim nazaj.« (*legitimnost nasilja v obrambne namene*); »Brez uveljavljanja močnejšega tudi napredka ne more biti.« (*zagovarjanje zakona močnejšega kot pogoja napredka*); »Kadar moram pokazati, koliko veljam, uporabljam tudi nasilje.« (*raba nasilja kot sredstva dokazovanja lastne vrednosti*); »Brez nasilja bi bilo vse skupaj veliko bolj dolgočasno.« (*nasilje kot nepogrešljivo sredstvo kratkočasnega*); »Kadar me kdo provocira, hitro postanem nasilen.« (*nizka toleranca do zaznanih provokacij*); »S pomočjo nasilja lahko razjasnimo svoje odnose.« (*nasilje kot sredstvo razčiščevanja medsebojnih odnosov*); »Popolnoma normalno je, da se hočejo moški potrjevati v telesnih spopadih z drugimi.« (*nasilje kot*

¹⁶ Raziskovalci medosebnega nasilja prepogosto podcenjujejo pomembnost besed, ki so čestokrat dojete kot provokacija za nasilno vedenje. Besedne »napake« ali »žalitve« lahko vodijo v umor. (Katz, 1988).

¹⁷ Družbeno »strukturo« razumem v smislu objektivne razporeditve ljudi v (makro in mikro) sistemih porazdelitve najrazličnejših družbenih virov (prim. Turner in Stets 2005: 215, 304). Izhajam iz predpostavke, da lahko neugoden strukturni položaj posameznika spodbuja k nasilnim čustvenim odzivom. (Seveda v součinkovanju z drugimi spremenljivkami posameznikove kompleksne življenjske situacije, konkretne medosebne interakcije in posameznikove osebnostne strukture.).

¹⁸ S »kulturo« mislim na simbolne sisteme za interpretiranje in vrednotenje (tj. subjektivno konstruiranje) realnosti, ki posamezniku sugerirajo (lahko v smeri spodbujanja k nasilju), kako naj kaj razume, kaj naj mu bo pomembno in kako naj se čustveno odziva.

¹⁹ Ta teza je podrobneje utemeljena v Muršič, 2004.

²⁰ To ne pomeni, da neko čustvo avtomatsko sproži nasilno vedenje. Gre za to, da določene emocije – v povezavi z drugimi dejavniki – povečujejo verjetnost nasilnega vedenja (Več o tem v Baumeister, Bushman 2003: 479.).

²¹ Referenca sodobne konceptualizacije naštetih (in drugih) emocij je npr. Milivojević (1999).

²² Nietzsche bi Aleksandrovo vedenje označil kot »zlo šibkosti«, ki hoče zadajati bolečino in videti znamenja bolečine, medtem ko »zlo moči« drugemu zadaja bolečino, ne da bi na to mislilo (Nietzsche 2004a: 208).

normalno, sprejemljivo sredstvo samopotrjevanja znotraj moške spolne vloge); »Okoli za oko, zob za zob, tako gre to v življenju.« (identificiranje z univerzalnim zakonom ekvivalentnega maščevanja); »Če bi se zares dobro pretepal/a, bi hotel/a biti zraven takrat, ko bi naklestili druge.« (lastna telesna nekonkurenčnost kot edini razlog za neudeležbo v nasilju nad drugimi).

Pregled teorij²³ o medosebnem nasilju pokaže, da Aleksandrovi opisi kažejo značilno »nasilnikovo« dojetje (oz. doživljanje)²⁴ sebe, drugih in situacije. Bistveni poudarki nekaterih teorij so postali sestavni deli laičnih razumevanj, interpretacij oz. subjektivnih teorij ljudi (tudi »nasilnežev«) o nasilju. Prevladujoče znanstvene interpretacije živijo med nestrokovno javnostjo (tudi v literarnih delih), še posebej pa so pri življenju med najbolj zainteresiranimi (tj. pri tistih, ki se vedejo nasilno), saj lahko te razlage uporabijo in po potrebi prikroji v funkciji osmišljanja, opravičevanja oz. reproduciranja lastne nasilnosti.²⁵

Tudi nestrokovni javnosti je zato poznano, da (lahko) ljudje lastno nasilje opravičujejo:²⁶ npr. na način, da ga natu-

ralizirajo, normalizirajo: »To sploh ni nasilje.«, »To vsi delajo.«, »To bi tudi drugi radi počeli, pa si ne upajo.«; da nasilno vedenje simbolizirajo kot opravljanje pravičnega poslanstva: »Jaz sem dober človek, na tak način se borim za pravico na svetu.«; da zmanjšujejo resnost nasilnega vedenja: »Saj sem ga samo malo popraskal.«; da svoje ravnanje olepšujejo: »Ni res, da sem se zahrbtno spraval na šibkejšega, pošteno sem premagal močnejšega nasprotnika.«; da se predstavljajo kot žrtve nekakšne zarote, stigmatizacije: »Samo v meni vedno vsi vidijo zanikajo: »Jaz tega sploh nisem storil.«; da ga označijo kot legitimni akt glede na lastnosti drugega: »Si je zaslužil!« (saj naj bi bil npr. ničvreden, zloben, neubogljiv, nevaren, potreben nadzorovanja in kaznovanja, vreden prezira, ponižanja oz. sovraštva, maščevanja, uničenja); da svoje vedenje predstavljajo kot nekaj neizogibnega: »Ni bilo nobene izbire, bilo je nujno tako ravnati.«; da posledice svojega ravnanja označijo kot nesrečno naključje: »Nisem hotel, da se to zgodi.«; da lastno nasilnost pripisujejo dejstvu, da so bili žrtve neugodnih socialnih okoliščin in družinskih odnosov: »Tak sem zaradi svoje družinske preteklosti.« (npr. zaradi zlorabljanja, zanemarjanja, razvajanja, življenja v pomanjkanju); da odgovornost za svoja čustva in dejanja zvrnejo na drugega:²⁷ »To je zato, ker me je prizadel, ponižal, razbesnel.«, »Sam je kriv, prosil si je, prisilil me je v to.«; da pripisujejo krivdo drugemu, ker ni izrazil pritožbe: »Zakaj pa ni povedal, da trpi?!«; ker ni 'bral misli' in vnaprej vedel, kaj jih moti: »Moralo bi mu biti jasno, kaj mi ne paše.«. Nasilje lahko opravičujejo tudi s tem, da je bilo kot sankcija najavljeno oz. zagroženo: »Povedal sem mu, kaj se bo zgodilo, če bo to storil.«; z izgovarjanjem, da ravnajo v skladu z željami oz. na podlagi privolitve drugega: »On si želi takšne obravnave.«, »Saj pa je privolil.«; da svojega vedenja ne morejo kontrolirati, da nimajo moči: »Se kar zgodi, nekako avtomatsko, ne morem si pomagati, vedno znova si želim, da bi drugače ravnal, pa mi ne uspe.«; da ne morejo ohraniti nadzora nad sabo, če dolgo časa nekaj motečega tolerirajo: »Dolgo držim v sebi, potem pa

²³ Nekatere teorije nasilno vedenje pojasnjujejo predvsem s težnjo po preseganju dolga oz. po iskanju vznemirljivosti in doseganju optimalne stopnje napetosti. Taka razlaga je znana prav pod imenom »teorija peklenske pomaranče« (Palmer, 1972). Aleksandrovo doživljanje sovпада tudi s »teorijo moralnega samopreseganja«, ki jo je razvil Katz (1988), po kateri je nasilno vedenje lahko zapeljivo, vznemirljivo ter v užitek, zadovoljstvo, olajšanje in (moralno) zadoščenje. Sadistični užitek, ki si ga lahko posameznik obeta od angažiranja v nasilnih aktivnostih so izpostavili tudi npr. Apter (1992) in Wood s sodelavci (1997). Baumeister in Bushman (2003: 490) pa opozarjata, da empirični podatki kažejo, da izrazita večina ljudi poroča – v nasprotju s popularnimi reprezentacijami – o doživljanju precejšnje stiske ob povzročanju trpljenja drugim. Ni pa izključeno, da ljudje prijetnih čustev ob lastnem nasilnem vedenju ne upajo priznati (niti sebi)!

²⁴ Emocionalno doživljanje je funkcija posameznikovega pojmovnega (idejnega) in vrednostnega sistema. Odvisno je od posameznikovega dojetja (pripisovanja pomena in pomembnosti) situacij (Milivojević 1999, str. 14).

²⁵ Žižek (1995) npr. piše, da so neonacistični obritoglavci v Nemčiji, ko so jih povprašali o razlogih za njihovo nasilje, naenkrat začeli – v lastno opravičilo – govoriti kot socialni delavci, sociologi, socialni psihologi, pedagogi in drugi strokovnjaki.

²⁶ S socializacijo se lahko naučijo strategij legitimiziranja nasilja in opravičevanja oz. opravičevanja lastnega nasilnega vedenja (pred sabo in pred drugimi) (Lamnek 2003: 1114–1123). Matza in Sykes (1996: 209) sta ugotovila, da storilci z različnimi nevtralizacijskimi tehnikami pomagajo legitimizirati svoja dejanja in jih simbolizirati kot ne zares nasilna. Izpostavljata zanikanje odgovornosti (zaradi domnevne zunanje ali notranje determiniranosti, ki je onkraj voljnega nadzora), obtoževanje žrtve (zatrjevanje, da je v izhodišču kriva žrtev, ki je moralno zavržena in si zato po pravici zasluži tako povračilno obravnavo), zanikanje škode, sklicevanje na lojalnost do

drugih ljudi ali do višjih vrednot, obtoževanje obtoževalcev (ki jih nasilneži označijo kot pristranske, hinavske in pokvarjene). Yochelson in Samenow (1976: 441–444) opozarjata, da so nasilnežve pripovedi – ko ga pokličejo na odgovornost – pogojene s pričakovanji družbe v zvezi s sprejemljivimi opravičili in razumljivimi motivi ter so v funkciji vzdrževanja pozitivne (samo)podobe in izogibanja odgovornosti. Drža »hudobnega človeka« pa je včasih zavestno izbrana in strateško vzdrževana tudi v *ex post facto* interpretacijah lastne nasilnosti (Katz, 1988: 80–113).

²⁷ Aleksander ne priznava ključnega dejstva, da so vse zunanje »objektivne« pobude le dražljaji, ki ne morejo neposredno oz. avtomatsko povzročiti subjektivnega emocionalnega odziva, saj je ta v pristojnosti subjekta samega – gre za interakcionistično predpostavko, da je za čustveni odziv bistvena subjektova simbolizacija (pripisovanje pomena in pomembnosti) objektivnih dražljajev iz zunanjega in notranjega sveta.

eksplodiram kot parni lonec.«; *da ni bilo alternativnih možnosti vedenja*: »Nisem vedel, kako naj drugače ravnam.«; *da je takšno vedenje nujni spremljevalec njihovega nespremenljivega karakterja*: »Sem pač takšen.«; *da brez nasilja v krutem svetu ni mogoče preživeti*: »Življenje je neusmiljena borba, človek je človeku volk.«; *da je maščevalno povračilo nekaj legitimnega*: »Tudi on meni isto počne, oko za oko, zob za zob.«; *da lahko tlačijo šibkejši, če so tlačeni od močnejših*: »Drugi se do mene vedejo na enak način.«; *da v razpuščenem, brezsmiselnem, nerednem svetu tudi ljudje niso vrednota*: »Ni važno, kaj počnem z drugimi, saj je vse brez reda, pomena, smisla in izhoda.«. Nekateri svoje netolerantno, impulzivno vedenje opravičujejo s sklicevanjem na težavnost objektivnih zunanjih okoliščin in/ali na telesno in psihično neravnovesje: »Sem preobremenjen, utrujen, bolan, doživljam neprijetne emocije in sem zato bolj občutljiv.«; »Bil sem omamljen.« Spet drugi želijo reducirati svojo krivdo z izpostavljanjem lastnega naknadnega opravičila: »Saj pa sem se mu opravičil.« Strategija zmanjševanja resnosti »prekrška« je tudi *zastraševanje z izgubo kontrole, ki preti, da bo prišlo do še mnogo hujšega*: »Z mano se ne igrati, ker se mi bo res strgal film.«

Post festum opravičila oz. motivi, ki jih ljudje pripisujejo svojemu nasilnemu vedenju (tudi zato, ker – kot rečeno – črpajo iz »znanstveno navdahnjenih« laičnih teorij in iz referenčne kulture), so lahko povezani tudi: s *samoobrambo oz. z afirmacijo lastnega vrednostnega sistema*: »To sem storil, da bi se ubranil.«; »S tem sem želel zaščititi, uresničiti nekaj meni pomembnega.«; »Tako sem dobil, kar sem hotel.«; »Na ta način sem želel preprečiti katastrofo.«; s *presojo, da je takšno vedenje najboljši izbor*: »Ocenil sem, da bo to najbolj učinkovito.«; z *lastnim položajem, vlogo v socialnih razmerjih*²⁸: »Takšno vedenje terja moj socialni status.«; »V tem odnosu sem jaz šef.«; z *namero drugega disciplinirati, modelirati, asimilirati, normalizirati*: »Človeka sem s tem hotel naučiti, kako naj razmišlja, čustvuje, se vede.«; z *zadovoljstvom v dominantni, močnejši vlogi*: »Užival sem v moči, ki sem jo doživljal.«; z *odločitvijo prevzeti nadzor nad svojim življenjem (ali nad življenjem drugih)*: »Končno sem vzel stvar v svoje roke.« Med pripisanimi motivacijskimi oz. facilitacijskimi dejavniki je lahko tudi *obet, da dejanje ne bo izpostavljeno neformalnemu/formalnemu nadzoru in sankcioniranju*: »Ne bi se tako vedel, če bi vedel, da bo to kdo odkril, opazil, se vmešal.«; *nerazumevanje subjektivne perspektive drugega*: »Nisem se zavedal, kaj ob tem doživlja.«; *nepoznavanje norm, predpisov, zakonov*: »Nisem vedel, da to ni dovoljeno.« Včasih pa ljudje ne najdejo (niti v laičnih teorijah) pojasnila za svoje vedenje: »Ne vem, zakaj sem to storil.«

Podobno (lahko) ljudje (kot »laični strokovnjaki«) govorijo tudi o nasilnem vedenju drugih. Ob tem lahko gre še za: *zanikanje lastnega prispevka*,²⁹ če so sami žrtev: »Popolnoma nič mu nisem storil, to je naredil brez razloga, brez povoda.« ali *prevzemanje krivde nase*: »On ni kriv, mene je potrebno obsojati.«; *odrekanje legitimnosti, smiselnosti motiva storilca*: »To počne iz čiste zlobe.«; »Njegovo vedenje je do konca nelogično.«; *patologiziranje storilca*: »Z njim je nekaj hudo narobe.«; »Že rodil se je nasilen.«; *negativno ocenjevanje agensov vzgoje in socializacije, ki so prečili storilčevo življenje*: »Deležen je bil neustrezne vzgoje.«; »Njegova preteklost je polna težkih okoliščin odraščanja.«; *obtoževanje formalnih in neformalnih subjektov nadzorovanja in kaznovanja*: »S tem nadaljuje, ker je bil slabo nadzorovan, ker ni bil primerno kaznovan.« in tako dalje.

Laične razlage s strani »nasilnikov«, žrtev in drugih zainteresiranih so pomenljive in upoštevanja vredne subjektivne poustvaritve (ali prikrojitve) popularnih znanstvenih oz. strokovnih reprezentacij nasilnega vedenja, vendar pa kaže biti do njih načeloma nezaupljiv, saj so praviloma v službi partikularnih interesov (pogosto za ceno izkrivljanja realnosti). Tudi ne-realistične razlage pa so seveda realno obstoječe in imajo realne učinke (lahko v smislu reproduciranja nasilnih praks), zato jih je treba v raziskovalnem (ali npr. terapevtskem) procesu izvabljati in vključevati v celostne razlage (nasilnega) vedenja ljudi.

Nasilno vedenje (npr. Aleksandrovo) kaže razumeti kot ne-legitimno, neodgovorno, nespoštljivo upravljanje z močjo, ki se izraža v (vsaj potencialni) škodljivi dejavnosti ali pasivnosti v razmerju do drugega kot subjekta človekovih pravic. Celovito preučevanje konkretnega nasilnega vedenja zahteva upoštevanje njegovih čustvenih prvin (vključno z zgoraj prikazanim čustveno angažiranim osmišljanjem, upravičevanjem in opravičevanjem lastnega vedenja).³⁰ Nasilja ne smemo povezovati zgolj z neprijetnimi čustvi, ki tako vedenje spodbujajo in prežemajo. Angažiranje v nasilnem vedenju je lahko »nasledek« tudi prijetnih čustev, obenem pa je pogosto privlačno in vznemirljivo doživetje, polno prijetnih čustvenih odtenkov (kar *Peklenska pomaranča* nazorno pokaže). Moje razumevanje najširšega »emocionalnega konteksta« nasilnega vedenja je naslednje:³¹ posameznik (npr. protagonist Aleksander!) v skladu s svojim psiho-

²⁸ Izjava »V tej zadevi nimam izbire, na ta način moram delovati zaradi svoje pozicije.« razkriva paradigmatško formulo poskusa zmanjševanja posameznikove odgovornosti za nasilno vedenje (Gazdić 1997: 87).

²⁹ Ljudje pogosto ne uvidijo oz. ne priznajo lastnega prispevka (ko tak prispevek dejansko obstaja) k nastanku nasilnih odnosov in defenzivno prezrejo – tako v vlogi storilca nasilnega vedenja kot v vlogi žrtev – lastni delež in drugemu pripišejo odločujoče dejanje, ki je potek interakcije usmerilo v nasilje.

³⁰ Takšnim strategijam bi morali raziskovalci posvetiti več osredotočene pozornosti in dopolniti delo klasičnih avtorjev, kot sta npr. Matza in Sykes (Lamnek 2003, str 1125).

³¹ Več o tem v Muršič, 2004 in pa v doktorskem elaboratu z naslovom *Strukturne kontingence emocionalne fenomenologije medosebne nasilnosti* (Muršič, 2008, v pripravi).

loškim »referentnim okvirom«³² oceni (lahko tudi nezavedno), da določena situacija nudi priložnost za potrditev neke njegove vrednote oz. da je v situaciji neka njegova vrednota ogrožena.³³ Nasilno vedenje izhaja iz (bolj ali manj ozaveščene) ocene, da je takšno vedenje v aktualni situaciji najboljši razpoložljivi izbor za uresničitev, potrditev neke njegove vrednote ali za zmanjšanje ogroženosti neke vrednote. Gre za smiselni, logičen odziv na situacijo, s katerim skuša posameznik zaščititi oz. uresničiti nekaj, kar mu je pomembno. Njegova namera je vedno »pozitivna« v smislu, da nasilno vedenje kot sestavni (a ne-nujni!) del čustvenega odziva v sebi vedno nosi težnjo po adaptaciji,³⁴ na primer: *težnjo po vzpostavitvi avtorstva nad svojim življenjem; osmislitvi bivanja; potrjevanju samopodobe; vznemirljivem kratkočasenju; uživanju;³⁵ razbremenitvi; težnjo po (pre)moči³⁶ in statusu; maščevanju; kaznovanju, poniževanju, sramotenju, »poboljšanju« ali uničenju drugega; po izražanju političnega protesta in podobno.* Pogoj ustrezne adaptiranosti pa je (oz. mora biti) seveda tudi legalnost in socialna oz. moralna *sprejemljivost* vedenja (in ne samo učinkovito uresničevanje lastnih teženj!), te pa pri nasilnem vedenju (kot smo ga opredelili) ni, tako da je rezultat nasilja nad drugim praviloma še večja »nasilnikova« emocionalna in socialna neprilagojenost. Aleksander bi v tem smislu bil *prilagojen* le, če bi se vedel zakonito ter izražal spoštovanje in sočutje do sočloveka. V njegovem delovanju pa vsega tega kronično (in skrajno očitno) ni (ne glede na njegove »adaptacijske težnje«).³⁷

Morda je največji subverzivni potencial izbranega umetniškega dela v implicitnem sporočilu, da pa je Aleksander v nekem drugem smislu pravzaprav ves čas (oz. – ironično – le do njegove »ozdravitve«) družbeno prilagojen. Njegova nasilnost se namreč ujema z značilnostmi opisanega socialnega oz. družbenega okolja, ki se – komur ne že prej – vsaj ob koncu razkrije kot brutalno nasilno. (Spomnimo se: da bi mu priskutili nasilje, strokovnjaki in znanstveniki z zdravili omamljenega in na stol privezanega Aleksandra silijo, da ob svoji najljubši Beethovnovi glasbi gleda prizore skrajnega nasilja. Ker poskus rehabilitacijskega odvracanja »uspe«, sme programirano nenasilni Aleksander iz zapora (v katerem je pristal zaradi umora), a se ob vrnitvi v družbo spet znajde – tokrat kot razčlovečena nemočna žrtev – v surovem svetu, katerega (nasilni) del je nekoč že bil. Postane (na koncu še politično zlorabljen) tarča svojih nekdanjih žrtev, pajdaši – ki so medtem postali policiisti – pa se mu odrečejo.) V ustaljeno delovanje družbe vtakano sistemsko, strukturno, oblastniško institucionalizirano nasilje (ki ga nihče ne poimenuje kot nasilje) se izkaže za neprimerno bolj perfidno in še bolj nečlovečno od nasilnega ravnanja »neprilagojenih« posameznikov, kot je Aleksander, ki se osebnostno oblikujejo v nedrjih take družbe.

5 Sklepno aktualiziranje »pomaranče«

Nepriлагоjeni »Aleksandri« niso največji družbeni (in kriminološki) problem. In vsekakor niso edini, ki se vedejo problematično in nasilno. Ironično je, da škodljivo ravnaajo tudi (ali predvsem) tisti, ki so (ali hočejo biti) dandanes najboljše družbeno *prilagojeni* (beri: najbolj konformni z nasilno globalizirano družbeno ureditvijo in prevladujočo kulturo, ki takšno ureditev ideološko legitimizira). V kratkovidnem, brezobzirnem zasledovanju »svojih« partikularnih in heteronomno sfabriciranih interesov na vsakem koraku teptajo človekove pravice in dostojanstvo tako v razmerju do drugih kot v odnosu do sebe. Njihovo (priznajmo si – tudi *naše*) vsakdanje, ustaljeno, navidez neproblematično ravnanje (storitev in opustitve) si zasluži – iz vrednostne perspektive, na kateri je utemeljen pričujoč prispevek – oznako *smrtonosno nasilje*, saj prispeva k obnavljanju takšnih značilnosti globalizirane družbe, zaradi katerih vsak dan po nepotrebnem »pogine« na tisoče ljudi, milijarde ljudi pa životarijo.

Sodobna družba je na prehodu v še izrazitejše strukturno razslojevanje ljudi oz. ekstremno neenako porazdelitev virov (ekonomskih, socialnih, kulturnih, političnih) za uresničevanje njihovih potreb in (sub)kulturno vzpodbujenih aspiracij. Takšne razmere bodo ljudi – predvsem mlade iz najbolj prikrašanih okolij – še bolj silile k nasilnim čustvenim odzivom na okoliščine vsakdanjega življenja. Soočeni smo z realno nevarnostjo, da se bodo – v čedalje bolj nepravični in zatiralški

³² Z »referentnim okvirom« se običajno misli na sistem definicij, s katerimi posameznik razlaga in vrednoti sebe, druge in svet. Tej konceptualizaciji je soroden pojem »habitus«, ki ga Bourdieu (po Kanduč 1999: 191) opredeli kot socializirano osebnostno strukturo, ki strukturira posameznikove spoznavne procese, vrednotenja in vedenjske strategije.

³³ Po Nietzscheju zadajamo bolečino zato, da bi ohranili oz. zavarovali samega sebe (Nietzsche 2005: 84).

³⁴ Cilj vsakega čustvenega odziva je prilagoditev na pomembno (emocionalno) neravnovesje, ki ga je povzročila subjektova specifična mentalna obdelava stimulne situacije (Milivojević 1999: 34).

³⁵ Nietzsche (2005a: 59) se retorično sprašuje, »koliko je poštenjakov, ki bi priznali, da jim je zadajanje bolečine v užitek«. Sam si upa priznati, da prija gledati trpljenje, zadajati ga pa še bolj. Sem spada tudi njegova izjava, da opice »v izmišljanju bizarnih okrutnosti v veliki meri že napovedujejo človeka in so tako rekoč njegova 'predigra'« (Nietzsche 1988: 253).

³⁶ Ljudem je v zadovoljstvo, ko lahko na drugih sprostijo moč in se tako dokoplijejo do naslednjega občutka premoči (Nietzsche 2005: 83).

³⁷ Iz Nietzschejeve perspektive pa Aleksander vendarle ni tako demonsko zloben, kot bi lahko sklepali po povzročanju skrajnih bolečin svojim žrtvam. Nietzsche trdi, da noben okrutnež ni okruten v tolikšni meri, kot to misli trpinčeni. Pravi, da napačno predpostavljamo, da storilec in trpeč enako mislita in občutita in skladno s to predpostavko merimo krivdo prvega po bolečini drugega. Dodaja, da je večina ljudi veliko preveč zaposlena s sabo, da bi lahko bila zlobna (Nietzsche 2005, str. 72, 73). Aleksander se zdi resnično zelo zaposlen s samim sabo, kajne?

družbi – država in drugi »varuhi družbe«³⁸ na »problematično« vedenje strukturno prikrajšanih ljudi vse bolj odzivali z nespoštovanjem človekovih pravic takih kršilcev (v imenu varovanja »nedolžnih in dobrih ljudi« in »neoporečne družbe«). V takšni družbi se namreč bohotijo najrazličnejše oblike nasilja, vključno z nelegitimnim formalnim in neformalnim obravnavanjem »Aleksandrov«.³⁹

Za manj nasilja v družbi je treba kriminološko raziskovati in nenehno izpostavljati predvsem makro strukturne in makro kulturne družbene okoliščine, ki prispevajo k nasilnemu ravnanju (tj. nasilnim čustvenim odzivom)⁴⁰ na mikro družbeni ravni, in si prizadevati za družbene pogoje, ki bodo bolj naklonjeni spoštljivim, sočutnim in solidarnim odnosom med ljudmi. Merim na želeno globalizirano humanistično kulturo, v kateri bi bilo dostojanstvo vsakega človeka brezpogojna vrednota, in na strukturne pogoje, ki bi vsakomur omogočali dejansko uresničevanje (iztožljivih) človekovih pravic in svoboščin, predvsem neodtujljive pravice do zadostnih virov za samostojno načrtovanje in uživanje življenja.⁴¹ Glede na sedanje (neoliberalno in neokonservativno) stanje in dogajanje v kapitalistični družbi navdušena *prilagojenost* oz. ponosna družbena integriranost ni umestna. Bolj smiselno je kultivirati in prakticirati nenasilno družbenokritično držo »dežurnega nergača« z alternativnim (»neprilagojenim«) vrednostnim sistemom in osveščenim vsakdanjim delovanjem.

»Družbe brez nasilja ni in je ne bo,« se glasi krilatica iz ust resnih družboslovcev. V družbi brez nasilja bi bilo nasilje bodisi izkoreninjeno (kar je res utopično verjeti) bodisi ne bi bilo več nikogar, ki bi nasilje prepoznal oz. označil kot nasilje. Slednje se žal ne zdi tako neverjetno. Obstaja otipljiva nevarnost, da bomo kot družba in posamezniki vedno manj pripravljeni ali zmožni prepoznati in sramotiti nasilne strukture globalizirane družbe, nasilne elemente kultur, nasilne prakse družbenih institucij in nasilne medosebne odnose, ki se lahko – zaradi partikularnih interesov močnih in vplivnih nasilnih subjektov – sčasoma tako normalizirajo in udomačijo (na vseh prizoriščih vsakdanjega življenja), da jim nihče več ne bo oporekal. To, kar danes opredeljujemo kot človeko-

ve pravice, se lahko namreč postopoma in skoraj neopazno radikalno omeji (namesto da bi se utrjevalo in širilo). Po tej poti se lahko – na sprevržen način – uresniči družba »brez nasilja« oz. družba, v kateri »ni kršitev človekovih pravic«.

(Za)ključno sporočilo tega prispevka je naslednje. Če želimo kriminologi doprinesi k preprečevanju oz. zmanjševanju medosebnega nasilja v družbi – in obenem k razvijanju občutljivosti za prepoznavanje in obsojanje njegovih najrazličnejših oblik – moramo *predvsem* zagovarjati sočasna prizadevanja: za boljše razumevanje nasilnih čustvenih odzivov in njihove družbene pogojenosti, za povečanje čustvene refleksivnosti ljudi,⁴² za razvoj nasilju nenaklonjenih kulturnih in osebnih vrednot, za razvoj nenasilnih večšin medosebnega občejanja, za spremembe v družbeni ureditvi, ki bodo v večji meri omogočale in spodbujale spoštljivost človeka do človeka, za razvoj emocionalno osveščene kriminologije, za kriminološko preučevanje leposlovja, za veselo znanost!⁴³

Literatura:

1. Apter, M.J. (1992). **The Dangerous Edge: The Psychology of Exitement**. New York: The Free Press.
2. Baumeister, R.F., Bushman, B. (2003). Emotions and Agressiveness. V: Heitmeyer, W., Hagan, J. (ed.), **International Handbook of Violence Research**. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London, str. 479–493.
3. Barbalet, J.M. (2002a). Moral indignation, class inequality and justice: An exploration and revision of Ranulf. **Theoretical Criminology**, 6(3), str. 279–297.
4. Barbalet, J.M. (2002b). **Emotions and Sociology**. Blackwell Publishing, Oxford.
5. Braithwaite, J. (1989). **Crime, shame and reintegration**. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Bugge, C. (2007) **The Clockwork Controversy**. <http://www.visual-memory.co.uk/amk/doc/0012.html>
7. Burgess, A. (1974). **Peklenska pomaranča**. Mladinska knjiga, Ljubljana.
8. De Haan, W., Loader, I. (2002). On the emotions of crime, punishment and social control. **Theoretical Criminology**, 6(3), str. 243–253.
9. Gazdić, S. (1997). **Nasilje in post ali Esej o nasilju v postmoder-nem svetu**. Društvo apokalipsa, Ljubljana.
10. Kanduč, Z. (1999). **Kriminologija: (Stran)poti vede o (stran) poteh**. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana.

³⁸ Na primer privatne varnostne službe ali vigilanti, ki jemljejo zakon v svoje roke.

³⁹ Aktualni primer: prestajati kazen dosmrtnega zapora – po možnosti v pogojih, ki popolnoma onemogočajo vsakršno nasilno ravnanje obsojenca – pomeni živeti oz. dolgo umirati kot nenasilna razčlovečena *pomaranča* (ki jo bojda tudi potem čaka *pekel*).

⁴⁰ Tudi k (nasilnim) emocionalnim odzivom kazensko-pravnega sistema (prim. Kmet, 2007).

⁴¹ Etika človekovih pravic in dolžnosti je utemeljena na predpostavki, da ima vsak človek pravico do uresničljivih pogojev za samodoločeno delovanje (Kanduč 1999: 34).

⁴² Posameznik, ki se zaveda svojih čustev in sprejema odgovornost zanje, jih lahko po potrebi tudi korigira, in sicer tako, da je njihovo doživljanje in izražanje čimbolj učinkovito in družbeno sprejemljivo.

⁴³ Aluzija na knjigo Vesela znanost (Nietzsche, 2005b).

11. Katz, J. (1988). **Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil**. Basic Books, New York.
12. Katz, J. (2002). Social ontology and research strategy. **Theoretical Criminology**, 6(3), str. 255–278.
13. Kemper, T. D. (1990). **Research agendas in the sociology of emotions**. State University Press, Albany.
14. Kmet, S. (2007). Ne/ustreznost »družbene« jeze v kazenskem pravu in kriminologiji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 58, št. 1, str. 46–60.
15. Lamnek, S. (2003). Individual violence justification strategies. V: Heitmeyer, W., Hagan, J. (ed.), **International Handbook of Violence Research**. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London, str. 1113–1127. •
16. Lukesch, H. (2003). Violence and the media. V: Heitmeyer, W., Hagan, J. (ed.), **International Handbook of Violence Research**. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London, str. 511–543.
17. Matza, D., Sykes, G.M. (1996). Techniques of Neutralization. V: Muncie, J. et al. (eds.), **Criminological Perspectives**. Sage, London, 1996, str. 206–213..
18. Merton, R. (1968). **Social Theory and Social Structure**. New York: The Free Press.
19. Merton, R. K. (1970). **Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England**. New York: Harper.
20. Meseč, B. (1998). **Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu**. VŠSD, Ljubljana.
21. Milenković, M. (2005). **Leposlovje in kriminologija**. Cankarjeva založba, Ljubljana.
22. Milivojević, Z. (1999). **Emocije: psihoterapija i razumevanje emocija**. Prometej, Novi Sad.
23. Muršič, M. (2004). Opredelitev nasilja v sodobnih medosebnih odnosih. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 55, št. 4, 2004, str. 388–394.
24. Nietzsche, F. (1988). **Onstran dobrega in zlega. H genealogiji morale**. Slovenska matica, Ljubljana. Slovenska matica, Ljubljana.
25. Nietzsche, F. (2004a). **Jutranja zarja**. Slovenska matica, Ljubljana.
26. Nietzsche, F. (2004b). **Volja do moči**. Slovenska matica, Ljubljana.
27. Nietzsche, F. (2005a). **Človeško, prečloveško**. Slovenska matica, Ljubljana.
28. Nietzsche, F. (2005b). **Vesela znanost**. Slovenska matica, Ljubljana.
29. Palmer, S. (1972). **The Violent Society**. New Haven, Conn.: College and University Press.
30. Šadl, Z. (1999). **Usoda čustev v zahodni civilizaciji**. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
31. Turner, H. J., Stets, J. E. (2005). **The sociology of emotion**. Cambridge University Press.
32. Yochelson, S. in Samenow, S.E. (1976). **The Criminal Personality** (vol. 1). Jason Aronson, New York.
33. Young, J. (2003). Merton with energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression. **Theoretical Criminology**, 7(3), str. 389–414.
34. Wetzels, P. (2001). **Jugend und Gewalt: Eine repräsentative Dunkelfeldanalyse in München und acht anderen deutschen Städten**. Nomos, Baden-Baden.
35. Wood et. al. (1997). Nonsocial reinforcement and Habitual Criminal Conduct: An Extension of Learning theory. **Criminology**, 25(2), str. 335–366.
36. Žižek (1994). **Bauk još uvijek kruži!** <http://www.arkzin.com/munist/ziz1.html>

Infernal violence – emotionality of violence in the »Clockwork Orange«

Mitja Muršič, Social Pedagogue, Young Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Literature has long been offering contents that are relevant for criminology and are an unexploited source of amazing potential for scientific reflection. Full-blooded contemporary criminology can only be a criminology that takes literature into account. The article shows the applicability of such a research approach in the case of the cult and controversial *Clockwork Orange*, written by Anthony Burgess. The article presents the picturesque and graphic depictions of the violent protagonist's emotional experiences on a higher level of abstraction (following the principles of qualitative methodology). The author highlights the emotionality of all violent behaviour and the fact that every violent act is constrained within the specific micro and macro social context (which is often violent itself). He advocates a critical criminology of emotion (in statu nascendi).

Key words: Clockwork Orange, emotions, violence, criminology of emotion

UDC: 316.454.56: 159.942